

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.Н. КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«Особистісні характеристики як предиктори
прояву мовно-комунікативного бар'єру»**

Студентки 2-го курсу групи ЗПС-61
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Психологія»
за спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
Яніни ХАРАКОЗ

Керівник: доцент ЗВО кафедри загальної психології,
канд. психол. наук
Олена НЕВОЄННА

Чотирьохрівнева шкала оцінювання

Кількість балів: _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МОВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ БАР'ЄР ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	7
1.1. Поняття психологічних бар'єрів: визначення, основні підходи до вивчення, класифікація.....	7
1.2. Мовно-комунікативний бар'єр як різновид психологічних бар'єрів.....	13
Висновки до 1-го розділу.....	19
РОЗДІЛ 2. ОПИС ПРОЦЕДУРИ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	21
2.1. Мета та задачі дослідження.....	21
2.2. Соціально-демографічний опис вибірки.....	22
2.3. Процедура та опис методів дослідження.....	22
Висновки до 2-го розділу.....	25
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТА МОВНО-КОМУНІКАТИВНОГО БАР'ЄРУ ОСОБИСТОСТІ	26
3.1. Аналіз та інтерпретація результатів визначення мовно-комунікативного бар'єру	26
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів зв'язку особистісних характеристик осіб зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром	30
Висновки до 3-го розділу.....	40
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44
АНОТАЦІЇ.....	48
ДОДАТКИ.....	50

ВСТУП

Психологічні бар'єри особистості є однією із класичних тем психології, дослідження якої ведеться вже багато років. Теоретичні основи вивчення цієї психологічної категорії представлені у роботах багатьох провідних дослідників, представників різноманітних напрямків, зокрема: психоаналітичної теорії (З. Фрейд, К. Г. Юнг, К. Хорні, О. Феніхель та ін.), гуманістичної концепції (А. Маслоу, К. Роджерс), теорії особистості К. Левіна і Е. Берна, когнітивного напрямку в інтерпретації Дж. Келлі та багатьох інших [11].

Поняття психологічного бар'єру загалом можна визначити наступним чином: це інтенсивні емоційні переживання, частіше негативного плану, що перешкоджають ефективному виконанню певної діяльності чи дії, спілкуванню, реалізації особистісного потенціалу [12].

Одним із найбільш розповсюджених психологічних бар'єрів, в контексті соціальної поведінки особистості, є комунікативний бар'єр, що виникає в процесі міжособистісного спілкування. Необхідність проведення низки психологічних досліджень щодо природи та особливостей комунікативних бар'єрів особистості є гостро актуальною потребою сьогодення. З утрудненнями в процесі комунікації стикається все більша кількість людей, чому сприяє необхідність все більше залучатися в різні аспекти спілкування як рідною, так і іноземною мовами (наприклад, в контексті ділової комунікації або в ситуації вимушеного переїзду до іншомовної країни). Комунікативний бар'єр може ґрунтуватися на низькому рівні знання мови, особистісній неспроможності вдало висловлювати свою думку, певній недорікуватості.

Якщо розглядати специфіку іншомовної комунікації, відразу зрозумілим є те, що вона потребує залучення складних когнітивних механізмів для обробки додаткового лінгвістичного рівня. І це, безумовно, можна вважати стресором, а відтак провокуючим фактором виникнення непродуктивних психологічних реакцій, аж до неможливості спілкуватися іноземною мовою – мовного бар'єру. У навчальному контексті Денисенко І.І., Тарасюк А.М. розглядають це явище як

«особисту персональну неспроможність студента використати наявні в нього знання та вміння для комунікативної діяльності» [3]. На думку дослідниць, це суб'єктивний внутрішній прояв, який знаходить своє зовнішнє відображення у ситуації безпосереднього спілкування, коли через переживання негативного характеру відбувається блокування взаємодії. Адекватне вираження комунікативного посилення унеможливають такі чинники: «небажання, боязкість, розгубленість, почуття тривоги та неповноцінності» [3].

Зі складнощами у сприйнятті іноземної мови на слух та, особливим чином, з неготовністю її активно використовувати в акті говоріння можуть стикатися як студенти, які ще вивчають мову, так і особи вже після завершення мовних курсів, успішного складання екзаменів та отримання сертифікатів, що підтверджують певний рівень володіння іноземною мовою, який є достатнім для вирішення відповідних завдань. В таких випадках можна констатувати суперечність між наявними знаннями та вміннями щодо використання іноземної мови, які би мали стати підґрунтям для розвитку навичок ефективного іншомовного спілкування, та фактичною відсутністю формування останніх через певні перепони, бар'єри психологічного походження. Отже, в межах даного дослідження вважаємо за доцільне визначити саме цей феномен як мовно-комунікативний бар'єр, тобто внутрішні обмеження та перешкоди, які виникають під час спроби іншомовної комунікації в осіб з достатнім мовним рівнем.

В якості предиктора в загальному сенсі розуміється параметр, який допомагає описати «потенційну можливість виникнення певного явища» [14]. В психологічних працях предиктором може виступати найвагоміша психологічна ознака, яка може бути чинником виникнення певного явища. В контексті даного дослідження предикторами, на нашу думку, виступають особистісні характеристики особистості зрілого віку, які можуть потенційно опосередковувати прояв мовно-комунікативного бар'єру.

Звернення до зазначеної проблематики відповідає актуальному запиту сьогодення, коли поглиблення ділових зв'язків у сучасному глобалізованому світі потребує впевненого володіння іноземною мовою, насамперед англійською як

визнаною мовою міжнародного спілкування. Відповідні вимоги стали нормою для успішного працевлаштування, а отже – викликом для осіб з наявним бар'єром щодо іншомовної комунікації. Більше того, з впровадженням військового стану в Україні розпочалася глобальна міграційна криза: мільйони людей були змушені покинути свої домівки, аби переміститися до безпечних територій. Оскільки велика кількість українців знайшла тимчасовий притулок за кордоном, проблема мовно-комунікативного бар'єру набула значного поширення серед наших співвітчизників та подальшого загострення через його негативний вплив на адаптацію до іншомовного середовища.

Об'єкт дослідження – особистісні характеристики.

Предмет – особистісні характеристики як предиктори прояву мовно-комунікативного бар'єру.

Мета – вивчити зв'язок особистісних характеристик осіб зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром у спілкуванні іноземною мовою при наявності відповідних знань; провести аналіз відмінностей в особистісних характеристиках осіб з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром.

Гіпотеза – ми припускаємо, що у осіб з наявним мовно-комунікативним бар'єром в якості предикторів прояву мовно-комунікативного бар'єру будуть виступати особистісні характеристики, які пов'язані з емоційними станами та відношенням до інших.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний огляд наукової літератури та операціоналізувати поняття бар'єрів: психологічного, комунікативного, мовного, комунікативно-мовного, мовно-комунікативного.
2. Визначити наявність мовно-комунікативного бар'єру у осіб зрілого віку.
3. Провести діагностику особистісних характеристик осіб зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром.
4. Визначити зв'язок особистісних характеристик осіб зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром.

Методи дослідження: метод числового шкалювання Дж. Гілфорда [24], метод семантичного диференціалу Ч. Осгуда [32], багатофакторний особистісний опитувальник (Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI [8]), методи математичної статистики для виявлення кореляції Ч. Спірмена та відмінностей Вілкоксона-Манна-Уїтні.

Вибірку досліджуваних склали 72 особи віком 30-45 років, з них 41 жінка та 31 чоловік, які покинули Україну під час повномасштабного вторгнення та наразі перебувають за кордоном, рівень володіння англійською мовою всіх досліджуваних підтверджено фаховою філологічною освітою або мовними сертифікатами рівня B2 та вище.

Досліджувані були розподілені на дві групи за критерієм наявності-відсутності мовно-комунікативного бар'єру у використанні англійської мови.

Практична значущість даної роботи полягає в розробці практичних рекомендацій для психологів при проведенні консультативної роботи з психологічної підтримки осіб, які мають мовно-комунікативний бар'єр.

РОЗДІЛ 1

МОВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ БАР'ЄР ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Поняття психологічних бар'єрів: визначення, основні підходи до вивчення, класифікація

Для початку необхідно дати визначення поняттю психологічного бар'єру. В загальному сенсі під психологічним бар'єром прийнято розуміти ряд внутрішніх перешкод, що опосередковують неможливість виконання певної дії особистістю у різновекторних ситуаціях. Особливо гостро дані перешкоди проявляються у критичних ситуаціях, у таких ситуаціях, де особистість виступає відповідальною ланкою, а також у процесі спілкування.

Визначення природи психологічних бар'єрів у наукових розробках різних дослідників зводиться до великої кількості трактувань, які іноді можуть навіть здаватися такими, що суперечать одне одному.

Одним із основних трактувань вважається думка, висловлена сучасним вітчизняним дослідником психологічних бар'єрів особистості А. В. Массановим, який визначав психологічний бар'єр як «психічний стан особистості, який перешкоджає здійсненню її наміру» [10]. Дослідник вважав, що за своєю природою психологічний бар'єр є «вольовим напруженим мотиваційно орієнтованим психічним станом, спричиненим тим, що мотив бажаної дії є пасивним, водночас, емоційні переживання, раціональні доводи, вольові зусилля не в змозі через механізм вироблення сприятливого передбачення щодо виконання дії, перетворити мотив на дієвий, причиною якого є несприятливе передбачення особистості щодо процесу або результату виконання бажаної дії» [10].

Поняття психологічного бар'єру висвітлено в працях багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних науковців. Найбільш вагомий внесок в розробку даної проблематики, на думку багатьох дослідників цієї психологічної категорії, було зроблено представниками психоаналізу. Зокрема З. Фрейд зазначав, що подолання психологічних бар'єрів є центральною проблемою особистості. Засновник

психодинамічної теорії особистості стверджував, що поведінка індивіда базується на результаті взаємодії між інстинктами та зовнішніми і внутрішніми бар'єрами. Природа створення бар'єрів лежить у самій первинній суперечливості енергій Ego та Super-Ego, оскільки Ego є структурним компонентом, що намагається реалізувати бажання Id, а Super-Ego, у свою чергу, навпаки, блокує його бажання. Саме ця суперечливість і породжує ряд психологічних бар'єрів, що продукують виникнення стану тривоги [25].

Що стосується питання розробки методів подолання цих бар'єрів, тут З. Фрейд виділяє два основні способи:

по-перше, це безпосереднє звернення до ситуації та вирішення проблеми з позиції залученої до неї активної сторони;

по-друге, заперечення ситуації як форми психологічного захисту від тривожності [25].

Своє бачення психологічного бар'єру представив також і один з найбільш впливових послідовників З. Фрейда, а в подальшому розробник власної теорії особистості – аналітичної психології – К. Г. Юнг. Свою думку про виникнення психологічних бар'єрів він висловив наступним чином: «умови виникнення психологічних бар'єрів лежать у придушених та забутих конфліктах з особистого несвідомого, у травматичних спогадах, що у вигляді установок чинять вплив на психічні стани» [28].

За визначенням К. Г. Юнга, психологічний бар'єр – це «неузгодженість підструктур особистості (Персони, Тіні, Анімуса/ Аніми, Самості), що проявляється як психічний стан переживання внутрішньої заборони перед виконанням діяльності, або під час її перебігу. У першому випадку бар'єр не дозволяє початися діяльності, а в другому – зупиняє її. Підвищення бар'єростійкості можливе тільки за умови диференціації й повного розвитку всіх підструктур особистості, пов'язаних як з особистим, так і колективним несвідомим» [28].

Також варто окреслити думку іншого всесвітньо відомого учня З. Фрейда, засновника індивідуальної психології, А. Адлера. Цей поважний дослідник вбачав природу психологічних бар'єрів у почутті неповноцінності особистості. Згідно до

його концепції, причиною виникнення психологічних бар'єрів у більш дорослому житті є невдалий стиль життя у дитинстві. На думку А. Адлера, «психологічні бар'єри виникають внаслідок конфлікту між комплексом неповноцінності та прагненням до переваги через оголення особистісних проявів агресії, заздрості, нетерпимості. Останні, у свою чергу, вносять дисбаланс та перешкоди у ефективну взаємодію людини з навколишнім середовищем» [10].

На відміну від представників психоаналітичного напрямку психології, вчені-біхевіористи бачили джерело психологічних бар'єрів у негативному впливі зовнішнього середовища на розвиток особистості. Так, Б. Ф. Скіннер джерелом розвитку психологічних бар'єрів вважав ті розбіжності, які є між різною реакцією учасників взаємодії на ситуацію підкріплення. Для прикладу він наводив поведінку дитини, яка отримує умовне підкріплення за прийнятну гарну поведінку. Психологічний бар'єр виникає у тому випадку, коли один учасник взаємодії надає умовне підкріплення – «посмішку» – в ситуації, коли дитина має перестати кричати, а інший учасник взаємодії на крик дитини відповідає агресією. Так у дитини формується бар'єр, що проявляється у образах, побоюваннях тощо.

Відповідно до теорії трансактного аналізу, зокрема на думку дослідника Е. Берна, «людина – це жива енергетична система, напругу якої викликають бажання, а завдання людини – задовольняти ці бажання, не вступаючи в конфлікт із собою, з іншими людьми і навколишнім світом, при цьому ця напруга виступає як бар'єр, що заважає задоволенню бажань» [10].

Згідно до концепції психологічного поля, а зокрема в межах бачення автора даної теорії К. Левіна, психологічний бар'єр розуміється як «нездатність особистості відповідати вимогам наявності впевненості, сприятливого емоційного стану, вольових зусиль задля виходу з конфліктних ситуацій» [30]. Також К. Левін називав психологічним бар'єром певний соціальний фактор (на прикладі розвитку дитини), що обмежує зону її вільного руху. Таким фактором може виступати безумовна влада дорослих, загроза покарання тощо.

Продовжуючи наш огляд щодо бачення категорії психологічних бар'єрів різними дослідниками, зазначим, що один із провідних представників когнітивного

напрямку Дж. Келлі зауважував, що психологічними бар'єрами особистості виступають усвідомлені негативні емоційні стани, такі як тривога, провина чи ворожість, які перешкоджають ефективному розвитку особистості [29].

В свою чергу, автор когнітивної моделі А. Бек вважає природою виникнення психологічних бар'єрів неадекватне сприйняття та інтерпретацію певних ситуацій, тобто неадаптовані і неадекватні когніції, які запускають процес неадекватного сприйняття ситуації особистістю та у подальшому викривляють реальність ситуації. А. Бек у своїх дослідженнях депресії як психологічного бар'єру каже: «смуток під впливом неадекватних когніцій трансформується в глибоке відчуття безвихідності. Інша ситуація може сприйматися як надмірно загрозлива, що, у свою чергу, може спровокувати гнів, тривогу, уникання тощо» [7]. Виходячи із цього, можна стверджувати, що прихильники когнітивної психології трактують психологічні бар'єри не просто як емоційні стани, а як усвідомлення власної невідповідності та безпорадності, що породжені неадекватними когніціями.

В межах вітчизняної психології тематика психологічних бар'єрів розглядалась представниками Харківської психологічної школи, зокрема в рамках діяльнісного підходу.

В роботах А. В. Массанова висвітлено положення, виокремлені О. М. Леонтьєвим, де описані психологічні бар'єри надаються крізь призму наявності у почуттєвих узагальнених образах руху і водночас протиріччя [10]. На думку автора, «виникнення психологічних бар'єрів обумовлене почуттєвою практичною діяльністю, за допомогою якої люди вступають у практичний контакт із предметами навколишнього світу й випробовують при цьому на собі їхній опір» [11]. Також автор аналізує проблематику психологічних бар'єрів через аналіз проблеми мотивації діяльності особистості. А. В. Массанов зазначає: «суб'єктивні труднощі, що перешкоджають діяльності виникають у результаті трансформування мотивів, тобто на більш низьких рівнях відображення предмети потреби безпосередньо викликають емоційне ставлення до них, а у ході розвитку діяльності відбувається роздвоєння функції мотивів і виділення смислоутворювальних мотивів» [11].

У дослідженні Н. В. Сопілко психологічний бар'єр розглядається в специфічному контексті навчальної діяльності. Автор розглядає цю категорію як «вплив негативного минулого досвіду тих, хто навчається, який перешкоджає розумінню й правильній оцінці ситуацій, фактів, закономірностей, вибору способів дії, стратегій вирішення проблем, сприйняттю інновацій у навчальній діяльності, що, насамперед, виявляється у пізнавальній та комунікативній пасивності суб'єкта навчання та унеможливорює належне виконання ним навчальних завдань» [15].

Отже, на цьому ми завершуємо огляд найбільш суттєвих для цілей даного дослідження поглядів на загальну категорію психологічних бар'єрів.

Доцільним наступним кроком буде знайомство з наявними у науковій літературі класифікаціями психологічних бар'єрів.

Насамперед, слід зазначити, що до проявів психологічних бар'єрів прийнято відносити певні специфічні переживання, які можна представити наступним переліком: острах критики, недовіра, невпевненість, відраза, відсутність інтересу до власної діяльності, сумнів, страх.

Загальноприйнята психологічна класифікація розподіляє бар'єри на:

- смислові психологічні бар'єри,
- емоційні психологічні бар'єри,
- когнітивні психологічні бар'єри,
- тактичні психологічні бар'єри.

В межах діяльнісного підходу психологічні бар'єри прийнято поділяти на:

- мотиваційні психологічні бар'єри,
- операційні психологічні бар'єри.

Слід зазначити, що тип психологічного бар'єра опосередковується внутрішнім регулятором поведінки, що впливає на формування даного бар'єру. При цьому сильний психологічний бар'єр може паралельно опосередковувати формування іншого бар'єра. Наприклад, той самий мовно-комунікативний бар'єр, що опосередкований страхом незнання та незграбності у вимові іншомовних слів продукує почуття страху перед ситуацією спілкування з носіями іншої мови, тобто

формує емоційний бар'єр. В результаті ми вже маємо поєднання двох бар'єрів, що обумовлюють постійне відчуття невпевненості та страху.

Свою класифікацію психологічних бар'єрів у студентів при вивченні іноземної мови надає Н. В. Сопілко. Так, в зазначеному специфічному контексті можна розділити психологічні бар'єри на три основні групи.

Першу групу складають когнітивні бар'єри, які проявляються у нерозумінні особистістю наданої інформації, що перешкоджає її безпосередньому засвоєнню.

До другої групи відносяться емоційні бар'єри як такі, що зумовлюються високим рівнем тривожності, неадекватною самооцінкою, рівнем домагань, прагненням до визнання та авторитету.

Третя група в зазначеній класифікації – це комунікативні бар'єри, такі перешкоди в акті комунікації, які проявляються у скутості, невпевненості, розгубленості при відтворенні отриманої інформації (вимовлянні іноземних слів, сприйнятті на слух, артикуляції) [15].

За інтенсивністю переживання, на думку Н. В. Сопілко психологічні бар'єри поділяються на слабкі, середні й сильні. Проте варто зазначити, що психологічний бар'єр усіх трьох видів інтенсивності перешкоджає здійсненню діяльності.

Психологічними наслідками дії психологічного бар'єру для особистості можуть виступати наступні:

«боротьба» – коли мобілізуються сили і бар'єр долається;

«відстрочка» – подолання бар'єра відкладається для повторної оцінки ситуації чи додаткової підготовки;

«відмова» – ситуація переоцінюється і мета змінюється, або знаходиться привід взагалі відмовитися від дії;

«страждання» – стрес, фрустрація, внутрішній конфлікт чи навіть внутрішня криза [11].

Таким чином, у результаті аналізу класичних і сучасних уявлень про психологічний бар'єр можна зазначити, що бар'єром виступають внутрішні перешкоди, що опосередковують неможливість особистості досягати поставлених

цілей або здійснювати різного роду діяльність, обумовлюють пригнічений емоційний стан, наявність страху, невпевненості, ворожості тощо.

1.2. Мовно-комунікативний бар'єр як різновид психологічних бар'єрів

В попередньому підрозділі нами було розглянуто різноманітні уявлення щодо поняття психологічного бар'єру та природи його виникнення. Даний підрозділ роботи буде присвячений огляду досліджень, присвячених проблемам комунікативних, мовних, комунікативно-мовних та мовно-комунікативних бар'єрів як споріднених, але різним чином операціоналізованих понять.

В контексті соціальних відносин особистості із навколишнім світом, спілкування відіграє найбільш значиму роль. При цьому варто зазначити, що природа процесу спілкування є доволі складною та багатогранною. Саме спілкування дає можливість людині контактувати із іншими і розуміти їх, налагоджувати свою активність у різноманітних сферах власного життя, адаптуватись, самовдосконалюватись, навчатись новому, засвоювати певні правила та традиції тощо, тобто можна сказати, що саме комунікація є основним джерелом життєдіяльності особистості.

Із комунікацією логічним чином пов'язана будь-яка діяльність: міжособистісні стосунки, навчальна і трудова діяльність. Проте, і в даному випадку можливе формування певних комунікативних бар'єрів, що перешкоджають можливості особистості досягти поставленої мети в будь-якій сфері життя.

Комунікативні бар'єри можуть бути пов'язані із особливостями характеру особистості, її спрямованістю, мовними особливостями та притаманною манерою спілкування та багатьма іншими факторами. Наявні комунікативні бар'єри спілкування можуть стати причиною конфліктів, підґрунтям яких стає недостатня розвиненість навичок ефективного спілкування.

Проаналізуємо думки різних авторів щодо комунікативних бар'єрів особистості.

Так, дослідниця Н. К. Войцехівська визначає бар'єр спілкування як «порушення, що ускладнюють діалог і можуть спровокувати вербальний конфлікт, а причинами їх виникнення може бути недотримання меж комунікативного простору, розбіжність у цілях і потребах, особиста неприязнь, психологічні й когнітивні перешкоди, різний рівень комунікативної компетентності, невідповідність ситуації спілкування» [1].

У свою чергу Г. Федосова розглядає комунікативний бар'єр як «різновид психологічного бар'єра, що чинить перешкоди на шляху передання інформації від комунікатора до реципієнта» [16].

Відома група науковців В. Казміренко, В. Духнович, О. Осадько у своїх дослідженнях зазначають: «до чинників, що ускладнюють процес спілкування, можна віднести: розбіжності в сприйнятті ситуації, нерозуміння один одного, відсутність двостороннього зв'язку, приховування мотивів, поверхневе уявлення про партнера по спілкуванню» [5].

Дослідниця І. Глазкова пропонує наступне трактування комунікативних бар'єрів: «перешкоди на шляху передачі інформації від комунікатора (відправник інформації) до реципієнта (одержувача), тобто комунікативний бар'єр визначається як один з різновидів психологічного бар'єру, психологічного стану, який виявляється у неадекватній пасивності суб'єкта, що заважає виконанню тих чи інших дій» [2].

Подібна трактовка зустрічається також у зарубіжному дослідженні, яке присвячене розгляду мовних бар'єрів у міжкультурному діловому спілкуванні [21]. В ньому група авторів спираються на відому в межах інформаційного підходу класичну модель комунікації Шеннона-Вівера (див. Додаток 1). При цьому основну увагу вони відводять шуму як дисфункціональному елементу структури. Дана модель комунікації робить наголос на потребі в усуненні шуму, який і визначається в даній моделі у якості комунікативного бар'єру. Дослідники вважають, що даним «шумом» може бути як відволікання, так і негативні почуття до співрозмовника тощо. Автори зазначають, що наші думки та почуття є соціокультурними шаблонами, і вони можуть суттєво вплинути на спілкування, якщо їх не враховувати належним чином [21].

І. Глазкова окреслила особливості різновидів комунікативних бар'єрів. Слід зазначити, що види бар'єрів залежать від співвідношення особистісних характеристик та причин їх виникнення.

Тож розглянемо декілька видів комунікативних бар'єрів.

Першим звернемося до бар'єру непорозуміння. За визначенням І. Глазкової, природа даного бар'єра полягає в наступному: «в комунікаційному процесі адресант (відправник повідомлення) кодує інформацію, перетворюючи внутрішню мову на слова, а адресат (отримувач повідомлення) розшифровує ці слова. Комунікативна поведінка є частиною загальної культури людини, тому кожен учасник комунікації сприймає ситуацію зі свого погляду залежно від досвіду, знань, особливостей виховання, особистісних потреб, мотивації, світогляду. На етапі розкодування істотно втрачається або спотворюється інформація. Основна проблема когнітивного бар'єру закладена у особливостях мислення, тобто швидкість, гнучкість, широта, критичність розумової діяльності індивідуальна, що призводить до спотворення і втрати інформації» [2].

Далі авторка розглядає стилістичний бар'єр, про який пише наступне: «стилістичний бар'єр виникає в тому разі, якщо форма комунікації не відповідає її змісту, наприклад замість передбачуваного діалогу був монолог. Стилiстичний бар'єр може виникнути ще й тоді, коли адресантом інформація передається мовою, незрозумілою для адресата» [2].

Наступним було виділено логічний бар'єр як такий, що може виникати у ситуації багатозначності слів, або ж обмеженості словникового запасу однієї із сторін комунікації. Також він може виникати від частого використання сленгу, жаргонізмів тощо.

Ще один бар'єр, виокремлений авторкою, – це бар'єр авторитету. За словами І. Глазкової, «його сутність пов'язана з тим, що іноді перешкодою в спілкуванні може стати або неприйняття того, хто говорить через його неавторитетність в очах слухача, або навпаки, під час спілкування з людиною, яка є для співрозмовника дуже авторитетною, учасник спілкування може губитися, бути неуважним, не знати, що відповісти» [2].

Останнім був згаданий бар'єр відносин, виникнення якого обумовлено упередженим ставленням однієї сторони спілкування до іншої, або ж наявністю певного роду відносин, певного ставлення, довіри чи недовіри тощо.

Дослідження А. Фурмана і А. Гірняк вказують на наступне трактування комунікативного бар'єру в процесі навчання: «комунікативні бар'єри є спричиненими принаймні чотирма чинниками, а саме: складністю й змістом обговорюваної проблеми; психічними властивостями та особистим ставленням партнерів один до одного; масштабністю й характером конкретної проблемно-діалогічної ситуації; засобами та інструментами мислєдїяльності, що задїюють викладач і студент у міжособистісній орбіті діалогічної взаємодії» [17].

Дослідниця Н. Яковлева у своїх дослідженнях особливостей комунікативних бар'єрів в ході вивчення іноземної мови, говорить: «комунікативні бар'єри виникають унаслідок низької мотивації, неадекватної самооцінки, несприятливої психологічної атмосфери та відсутності навичок й умінь, необхідних для реалізації процесу спілкування» [20].

У свою чергу І. Щербань відокремлює мовний бар'єр як перешкоди у вивченні мови і використанні отриманих знань. На думку автора, мовний бар'єр виникає внаслідок попереднього досвіду вивчення іноземної мови через наявність розбіжностей між мотивами й діяльністю, а також рівнем вимог та реальними досягненнями, чи усвідомленням недостатності власних знань для висловлення думки та очікування від інших негативної оцінки [18].

В. Бернштейн, продовжуючи дослідження мовних бар'єрів, розглядає його як «важкі ситуації соціалізації, що проявляються через незнання принципів та норм комунікативного акту, ігнорування культурних особливостей країни мови, що вивчається, несформованість умінь відтворювати спонтанне мовлення, непоінформованість про сам факт наявності складнощів міжкультурної комунікації» [13].

Особливої уваги вимагає розгляд ситуації іншомовного спілкування, що пов'язана із чинниками суто лінгвістичного порядку. Своєрідний лінгвістичний бар'єр зводиться до фонематичних нерозумінь, які виникають через похибки в

самому каналі передачі інформації внаслідок спілкування на різних мовах, може викликатися істотними дефектами мовлення та дикції, спотвореним граматичним ладом мови, так само як і її невиразністю.

В контексті нашого дослідження інтерес представляє саме мовно-комунікативний бар'єр. Дослідження даного типу бар'єрів, які проводилися останніми роками, присвячені здебільшого вивченню причин їх виникнення та особливостей прояву.

Дослідниками у сфері даних бар'єрів виступають І. Денисенко та А.Тарасюк, які визначають мовно-комунікативний бар'єр як «особисту персональну неспроможність студента використати наявні в нього знання та вміння для комунікативної діяльності. Емфатична структура мовно-комунікативного бар'єра полягає в посиленні негативних почуттів і настанов, пов'язаних із завданням, що відіграють дестабілізаційну роль – студент замовкає або вважає за краще говорити знайомою мовою» [3].

Як можна побачити зі зробленого огляду стану розробки понять, що становлять наш дослідницький інтерес, дуже близькі чи навіть аналогічні за трактуванням явища називаються по-різному різними дослідниками. В цілях нашої роботи вважаємо за доцільне обрати варіант назви «мовно-комунікативний бар'єр» як такий, що відображає логічну репрезентацію явища перешкоди, яка зупиняє чи унеможливорює іншомовну комунікацію в осіб з нібито достатньою іншомовною компетенцією.

В ході аналізу результатів сучасних зарубіжних психологічних досліджень було отримано підтвердження перспективності пошуку підґрунтя мовно-комунікативного бар'єру саме в сфері психології особистості.

Так, в сучасному закордонному дослідженні О. Idrissi [31], яке проводилось під час пробного екзаменування в сертифікаційному центрі в Марокко серед студентів, які складали частину англomовного іспиту IELTS, присвячену говорінню (Speaking), було визначено рівень мовної тривожності FLA (Foreign Language Anxiety) досліджуваних. Задля цієї мети використовувався розроблений у 1986 році групою авторів опитувальник FLCAS (шкала тривожності в класі іноземної мови)

[26], який містить 33 питання щодо страху негативної оцінки, когнітивної тривожності при спілкуванні англійською мовою з її носіями. Далі було проведено кореляційний аналіз між отриманим показником та наданою екзаменаторами оцінкою студентів стосовно вільного володіння англійською мовою, а отже успішністю складання цього сегменту іспиту. Завдяки обробці даних з використанням методів математичної статистики було визначено, що коефіцієнт кореляції Пірсона знаходиться на невисокому рівні значущості. З цього авторка дослідження зробила висновок про доцільність продовження наукових пошуків задля визначення інших показників особистісної сфери, які можуть слугувати чинниками утруднення в акті іншомовної комунікації.

Отже, звернення сучасних дослідників до проблематики мовно-комунікативних бар'єрів реалізується не тільки з суто лінгвістичних, а й з психологічних позицій. Це, в свою чергу, сприяє орієнтації нових досліджень на пошук психологічних закономірностей, адже саме їх врахування потенційно веде до знаходження оптимальних шляхів усунення мовно-комунікативних бар'єрів.

Висновки до 1-го розділу

1. В психології поняття психологічний бар'єр визначається як внутрішня перешкода, що заважає людині успішно виконувати певну дію, яка проявляється в різних видах діяльності.

2. В класичній зарубіжній психології в межах психоаналізу психологічний бар'єр розглядається як наслідок порушення внутрішньоособистісної динаміки; в класичному біхевіоризмі та необіхевіоризмі – як розбіжність між соціальною поведінкою й умовним підкріпленням; теорія транзактного аналізу вбачає в психологічному бар'єрі напругу, що перешкоджає задоволенню індивідом власних бажань; динамічна теорія особистості розуміє це явище як нездатність особистості відповідати певним вимогам для виходу з конфліктних ситуацій; сучасна когнітивна психологія – як усвідомлені тривогу, провини, загрози й ворожість або як неадекватну інтерпретацію певної ситуації; в діяльнісному підході психологічні бар'єри пояснюються наявністю у почуттєвих узагальнених образах водночас руху і протиріччя.

3. Основними видами психологічних бар'єрів особистості, які виокремлені в сучасній класифікації, є емоційні, когнітивні та комунікативні. Деструктивний вплив психологічних бар'єрів проявляється переживаннями страху критики й осміяння, недовіри, непевності, відрази, відсутності сталого інтересу до своєї діяльності, сумнівів, страху тощо.

4. Комунікативний бар'єр як різновид психологічного бар'єру, згідно до інформаційного підходу як основного методу когнітивної психології, розглядається як перешкода в отриманні інформації учасниками комунікативного акту.

5. Розвиток лінгвістики підсвітив проблему мовних бар'єрів як таких, що виникають при спілкуванні людей, коли вони мають різні мовні навички або не розуміють одне одного через мовні та культурні розбіжності. Мовно-комунікативний бар'єр передбачає наявність у учасника іншомовної комунікації достатніх мовних знань та вмінь, але відсутність навичок їх вільного використання в ситуації іншомовної комунікації.

6. Результати останніх досліджень щодо вивчення мовно-комунікативних бар'єрів особистості свідчать про їх незалежність від мовної тривожності. Перспективним напрямом для розкриття їх психологічної природи є сфера особистісних особливостей.

РОЗДІЛ 2

ОПИС ПРОЦЕДУРИ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Мета та задачі дослідження

В попередньому розділі нами були розглянуті загальне поняття психологічного бар'єру та поняття комунікативного бар'єру як його різновиду у висвітленні різних класичних та сучасних дослідників. Також нами був зроблений огляд досліджень, присвячених проблемам мовного, комунікативно-мовного та мовно-комунікативного бар'єру як споріднених, але різним чином операціоналізованих понять.

Даний розділ роботи буде присвячений опису безпосередньо процедури та методів, які було використано для емпіричного дослідження зв'язку особистісних характеристик та мовно-комунікативного бар'єру особистості.

Мета – вивчити зв'язок особистісних характеристик осіб зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром у спілкуванні іноземною мовою при наявності відповідних знань; провести аналіз відмінностей в особистісних характеристиках осіб з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром.

Гіпотеза – ми припускаємо, що у осіб з наявним мовно-комунікативним бар'єром в якості предикторів прояву мовно-комунікативного бар'єру будуть виступати особистісні характеристики, які пов'язані з емоційними станами та відношенням до інших.

Завдання дослідження:

1. Визначити наявність мовно-комунікативного бар'єру у осіб зрілого віку.
2. Провести діагностику особистісних характеристик осіб зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром.
3. Визначити зв'язок особистісних характеристик осіб зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром.

2.2. Соціально-демографічний опис вибірки

Вибірку досліджуваних склали 72 особи віком 30-45 років, з них 41 жінка та 31 чоловік, які покинули Україну під час повномасштабного вторгнення та наразі перебувають за кордоном, здобувши тимчасовий прихисток у країнах Західної Європи та Північної Америки. Всі досліджувані мають повну вищу освіту та професійну реалізацію у сферах освіти та науки, медицини, економіки, фінансів, менеджменту, маркетингу, інформаційних технологій. Рівень володіння англійською мовою досліджуваних підтверджено відповідною фаховою філологічною освітою або мовними сертифікатами рівня B2 та вище.

Для розподілу на дві групи за критерієм наявності-відсутності мовно-комунікативного бар'єру у використанні англійської мови нами було використано низку методів, детальному опису яких присвячений наступний підрозділ.

Групу з відсутнім мовно-комунікативним бар'єром склали 34 особи (47,3% від загальної вибірки), з них 15 жінок та 19 чоловіків. Групу з наявним мовно-комунікативним бар'єром склали 38 осіб (52,7% від загальної вибірки), з них 26 жінок та 12 чоловіків.

2.3. Процедура та опис методів дослідження

Для можливості залучення досліджуваних, які знаходяться в доволі різних локаціях, до проведення дослідження у віддаленому форматі, нами було створено опитувальник у вигляді Google-форми.

Для досягнення мети була розроблена спеціальна процедура дослідження, яка включала декілька етапів. Метою першого етапу було визначення наявності мовного бар'єру у досліджуваних осіб зрілого віку. Першим кроком на першому етапі дослідження стало використання методу суб'єктивного шкалювання, який передбачав виведення градуальної шкали, що виражається в окреслених балах. Для цього за основу нами був взятий класичний метод числового шкалювання Дж. Гілфорда [24]. Дослідник описував метод бальних оцінок, які могли

розподілятися, наприклад, від 1 до 5 або 10 балів, при цьому за оцінку в 1 бал приймався найгірший варіант, а за оцінку в 5 або 10 балів – найкращий варіант.

Відповідно до логіки та цілей нашого дослідження ми обрали наступну градацію для оцінки прояву мовно-комунікативного бар'єру:

оцінки від 0 до 4 – такі, що говорять про відсутність мовно-комунікативного бар'єру у досліджуваного;

оцінки від 5 до 10 – такі, що говорять про наявність мовно-комунікативного бар'єру у досліджуваного.

Завдяки даному методу нам представилась можливість виділити дві групи досліджуваних за критерієм наявності-відсутності мовно-комунікативного бар'єру у використанні англійської мови.

Результати, отримані за методом числового шкалювання Дж. Гілфорда, були в подальшому підкріплені результатами, отриманими на наступному кроці – під час використання методу семантичного диференціалу Ч. Осгуда [32]. Цей метод був розроблений групою американських психологів на чолі з Ч. Осгудом в 1952 році і вважається традиційним психологічним інструментом, який допомагає виміряти суб'єктивні враження особистості по відношенню до різноманітних понять, дає змогу проаналізувати, які асоціації та емоції певні поняття викликають у особистості.

За допомогою методу семантичного диференціалу нами вимірювалось поняття «мовна перешкода в спілкуванні англійською мовою».

На другому етапі для діагностики особистісних особливостей наших досліджуваних було використано Фрайбургський особистісний опитувальник (Freiburg Personality Inventory – FPI [8]) І. Фаренберга, Х. Зарга, Р. Г. Гампель. Даний багатофакторний особистісний опитувальник надав нам змогу визначити особистісні характеристики досліджуваних осіб зрілого віку згідно до відповідних дванадцяти шкал (див. Додаток 2), які можна умовно об'єднати в певні блоки. Так, до блоку емоційних станів або зміни в емоційних станах можна віднести наступні характеристики: невротичність; спонтанна агресивність; депресивність; дратівливість, збудливість; врівноваженість; реактивна агресивність; емоційна

лабільність. Блок особистісних характеристик відношення до інших складають: товариськість; сором'язливість; відкритість; екстраверсія – інтроверсія. До окремого блоку характеристик належить така характеристика, як маскулінність – фемінність.

Третій етап полягав в проведенні статистичної обробки отриманих даних за допомогою програми STATISTICA.

Для визначення зв'язку особистісних характеристик досліджуваних із наявністю-відсутністю мовно-комунікативного бар'єру, а також для визначення відмінностей між показниками, отриманими в двох досліджуваних групах, було використано спеціальні методи обробки статистичних даних. Остаточний вибір методів статистичного аналізу був опосередкований проведенням аналізу нормальності розподілу отриманих даних за допомогою методу Шапіро-Уїлка.

Кореляційний аналіз за коефіцієнтом Ч. Спірмена дозволив нам виявити статистично значущі зв'язки між показниками особистісних характеристик всередині кожної групи осіб зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром, а аналіз за коефіцієнтом Вілкоксона-Манна-Уїтні дозволив виявити відмінності в окреслених показниках у представників різних груп.

Висновки до 2-го розділу

1. Конкретизовано мету та завдання емпіричного дослідження, а також описано вибірку досліджуваних, яку склали 72 особи віком від 30 до 45 років, рівень володіння англійською мовою яких підтверджено відповідною фаховою філологічною освітою або мовними сертифікатами рівня B2 та вище.

Досліджувані були розподілені у дві основні групи за критерієм наявності-відсутності мовно-комунікативного бар'єру при використанні англійської мови.

2. Описано процедуру дослідження, яка складається із декількох основних етапів, а саме: дослідження наявності мовно-комунікативного бар'єру за допомогою методу числового шкалювання Дж. Гілфорда; дослідження особливостей сприйняття поняття «мовна перешкода в спілкуванні англійською мовою» за допомогою методу семантичного диференціалу Ч. Осгуда; дослідження особистісних особливостей досліджуваних осіб зрілого віку за допомогою Фрайбургського особистісного опитувальника (Freiburg Personality Inventory – FPI) І. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Г. Гампель.

3. Для визначення кореляції та відмінностей між отриманими показниками особистісних характеристик наших досліджуваних із наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром використано такі методи обробки статистичних даних, як: кореляційний аналіз за коефіцієнтом Ч. Спірмена та аналіз відмінностей за коефіцієнтом Вілкоксона-Манна-Уїтні.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТА МОВНО-КОМУНІКАТИВНОГО БАР'ЄРУ ОСОБИСТОСТІ

3.1. Аналіз та інтерпретація результатів визначення мовно-комунікативного бар'єру

В межах окреслених задач дослідження, нами були досліджені особливості мовно-комунікативного бар'єру досліджуваних осіб зрілого віку. Для цього були використані методи суб'єктивного шкалювання та семантичного диференціалу. Проаналізуємо результати дослідження за кожним із них.

Метод суб'єктивного шкалювання передбачав власну оцінку досліджуваними щодо наявності у них мовно-комунікативного бар'єру та інтенсивності його вираження за шкалою від 0 до 10 балів. Так, за результатами дослідження ми отримали наступні показники, що відображені у вигляді відсоткового співвідношення на Рисунку 1.

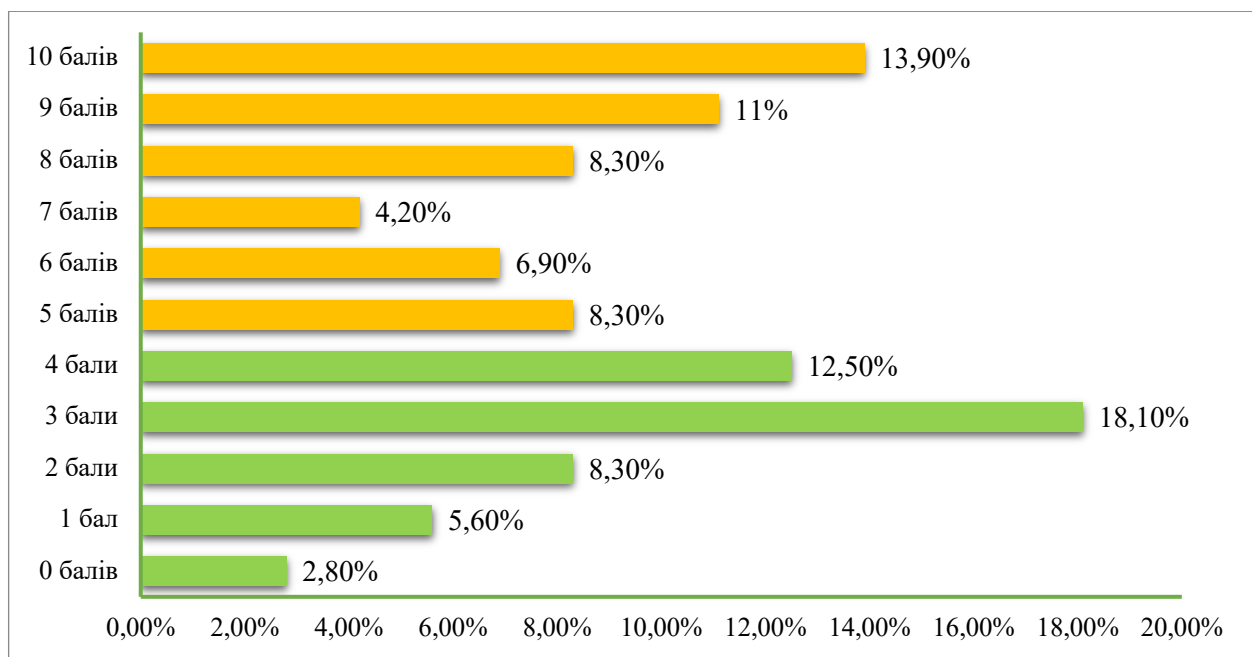

Рис.1 Відсоткове співвідношення показників наявності-відсутності
мовно-комунікативного бар'єру за методом числового шкалювання
(% від загальної вибірки)

В загальному витоку ми бачимо, що досліджувані розподілились за двома групами майже порівну: зеленим кольором на гістограмі позначені показники досліджуваних зрілого віку, які не мають мовно комунікативного бар'єру, а жовтим кольором – досліджуваних, які мають виражений мовно-комунікативний бар'єр.

За результатами проведення числового шкалювання ми можемо окреслити дві основні вибірки досліджуваних: 47,3% від загальної вибірки досліджуваних за результатами опитування не мають мовно-комунікативного бар'єру (34 особи зрілого віку) та 52,7% від загальної вибірки досліджуваних мають виражений мовно-комунікативний бар'єр (38 осіб зрілого віку). Подальші результати аналізуються від двох досліджуваних груп, при цьому під першою групою маємо на увазі групу досліджуваних без мовно-комунікативного бар'єру (без МКБ) та під другою групою – досліджуваних з наявним мовно-комунікативним бар'єром (з наявним МКБ).

На наступному етапі нами були визначені показники за методом семантичного диференціалу. В ході цього етапу досліджуваним було необхідно висловити власне ставлення до поняття «мовна перешкода в спілкуванні англійською мовою».

Аналіз результатів дослідження відбувався з урахуванням трьох ключових аспектів, виділених Ч. Осгудом в цьому класичному методі, а саме аспектів «оцінка – сила – активність».

Результати дослідження за даними факторами представлено у Таблиці 1.

Таблиця 1

**Дані статистичного аналізу за показниками «оцінка – сила – активність»
за методом семантичного диференціалу Ч. Осгуда**

		n	Середнє	Макс.	Мін.	Ст.відх.
Оцінка	I група	34	-1,147	-10	9	4,691
	II група	38	2,316	-11	11	5,609
Сила	I група	34	-3,618	-11	4	4,703
	II група	38	-3,132	-11	3	4,167
Активність	I група	34	-1,324	-10	9	5,927
	II група	38	-3,474	-12	5	4,683

Проаналізуємо отримані показники. Для цього почнемо з опису значення ключових показників даної методики, який доцільно надати перед переходом безпосередньо до конкретних отриманих нами в дослідженні значень.

Отже, показник «оцінка» вказує на ступінь того, чи сприймає досліджуваний певне поняття як позитивне чи як негативне. Відповідно, чим більш високою є оцінка, тим більш позитивним є ставлення до зазначеного поняття.

Отримані нами дані вказують на те, що досліджувані з першої групи (без МКБ) оцінюють поняття мовно-комунікативного бар'єру менш позитивно, ніж досліджувані з другої групи (з наявним МКБ). Цей факт говорить на користь того, що попередня процедура суб'єктивного шкалювання для розподілу досліджуваних на дві групи була коректною.

Наступний показник – «сила». Цей показник вказує на ступінь інтенсивності, енергії чи потужності, яка асоціюється з певним поняттям. Чим вищим є цей показник, тим більш потужним та інтенсивним вважатиметься зазначене поняття.

В межах нашого досліджування, ми можемо розглядати даний показник з точки зору інтенсивності впливу на життєдіяльність особистості із наявним чи відсутнім мовно-комунікативним бар'єром. Можемо побачити, що для обох груп

досліджуваних осіб зрілого віку поняття мовно-комунікативного бар'єру не має значущої інтенсивності, тобто сприймається як слабке та непотужне.

Останній показник – «активність». Він вказує на ступінь взаємодії особистості із даним поняттям. Тобто чим вищим є показник, тим більш поняття знаходиться у взаємодії із досліджуваним.

В нашому випадку можна сказати, що даний показник свідчить про сприйняття поняття мовно-комунікативного бар'єру як неактивного.

В ході дослідження, нами було проведено порівняльний аналіз отриманих показників першої діагностичної групи (без МКД) та другої діагностичної групи (з наявним МКБ).

Результати порівняльного аналізу за критерієм Вілкоксона-Манна-Уїтні відображені у Таблиці 2.

Таблиця 2

**Результати порівняльного аналізу ключових показників
методу семантичного диференціалу за двома групами досліджуваних**

	n I група	n II група	Rank Sum I група	Rank Sum II група	U	p
Оцінка	34	38	996	1632	401,0*	0,0057

Примітка: * – значущі показники кореляції на рівні $p < 0,05000$

За результатами порівняльного аналізу нами було визначено статистично значущий показник відмінностей за шкалою оцінки між двома групами досліджуваних ($U = 401,0$, $p = 0,005$). Дані результати вказують на те, що перша група сприймає поняття мовно-комунікативного бар'єру менш позитивно, порівняно з другою групою. Ймовірно, особи без мовно-комунікативного бар'єру у спілкуванні іноземною мовою розуміють деструктивну природу цього поняття, необхідність позбавитись його і тим самим забезпечити ефективну іншомовну комунікацію.

Загалом, за результатами окреслених в межах даного етапу кроків дослідження можна зробити наступні висновки:

а) за методом суб'єктивного шкалювання виокремлено групи осіб з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром;

б) за методом семантичного диференціалу досліджено особливості сприйняття поняття «мовна перешкода в спілкуванні англійською мовою», отримані результати підтверджують коректність попереднього розподілу груп;

в) визначено, що досліджувані з першої діагностичної групи (без МКБ) оцінюють поняття мовно-комунікативного бар'єру менш позитивно;

г) визначено, що обидві діагностичні групи сприймають дане поняття як непотужне, неактивне, не прагнуть до взаємодії із ним.

У наступному підрозділі нами будуть наведені та проаналізовані результати дослідження особистісних особливостей досліджуваних зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів зв'язку особистісних характеристик осіб зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром

Наступний етап емпіричного дослідження спрямований на дослідження основних особистісних особливостей, які притаманні для досліджуваних осіб зрілого віку.

Для досягнення цього дослідницького завдання нами було використано багатофакторний особистісний опитувальник FPI І. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Г. Гампель.

Результати дослідження за даними факторами представлено у відповідній таблиці в Додатку 3.

Для зручного представлення отриманих показників, вони були зображені нами у вигляді гістограми на Рисунку 2.

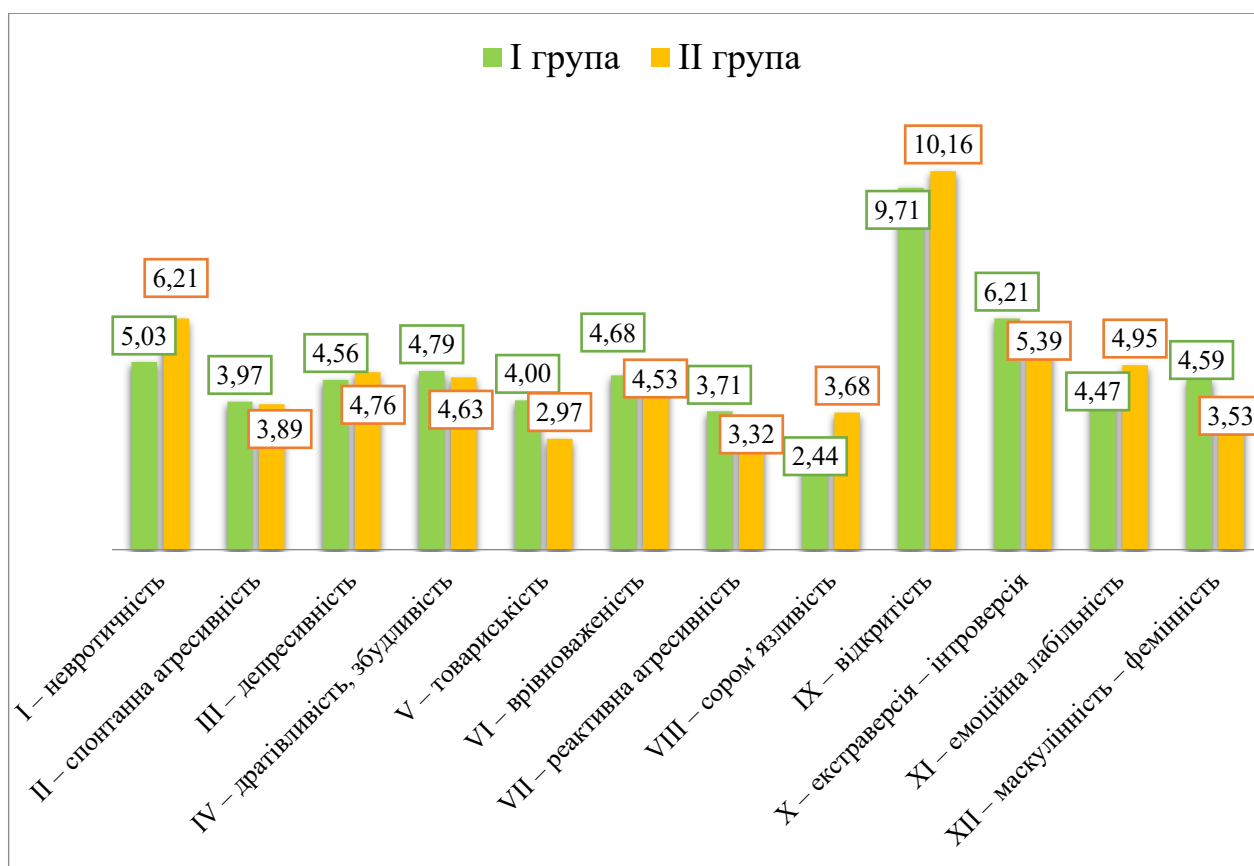

Рис.2 Середні значення показників особистісних характеристик за опитувальником FPI у I групі (без МКБ) та у II групі (з наявним МКБ)

Проаналізуємо отримані результати за кожною із діагностичних шкал.

Першою в нашому огляді є шкала невротичності (I), яка вказує на емоційну нестабільність особистості. За даною шкалою нами було виявлено середні показники, а саме: 5,03 для першої групи та 6,21 для другої групи досліджуваних, що говорить про характерний спокій та середню емоційну врівноваженість представників обох діагностичних груп.

За шкалою спонтанної агресивності (II), яка є показником психопатизації особистості та схильності до імпульсивної поведінки, у представників наших груп з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром визначені показники низького рівня вираженості: 3,97 для першої та 3,89 для другої групи. Це вказує на високий рівень емоційного контролю та стабільності, а також стриманість та поступовість у власних діях, що притаманні нашим досліджуваним.

Наступна шкала депресивності (III) надає можливість проаналізувати існуючу або відсутню тенденцію до психопатологічного депресивного стану. За даними дослідження в цій площині було виявлено показники середнього рівня, що характерні для обох діагностичних груп, а саме: 4,56 у першій та 4,76 у другій діагностичній групі. Це може вказувати на відсутність вираженого депресивного синдрому, проте може так само і сигналізувати про наявний стан невеликого психічного напруження, який, як можна припустити, може бути пов'язаний із поточним соціально-політичним станом в країні, станом ностальгії під час тривалого перебування за кордоном, а також і з підвищеною необхідністю до використання іноземної мови в осіб, які відчують з цього приводу певний дискомфорт.

Шкала дратівливості, збудливості (IV) дозволяє проаналізувати емоційну стійкість досліджуваних осіб зрілого віку. За результатами дослідження ми бачимо середні показники за даною шкалою для обох діагностичних груп: 4,79 для першої та 4,63 для другої групи, що говорить нам про скоріш характерний для досліджуваних спокій, відповідальність, стійкість моральних принципів.

За шкалою товарищкості (V) можна проаналізувати особливості соціальної активності досліджуваних осіб зрілого віку. Так, за результатами дослідження ми бачимо, що для досліджуваних із відсутнім мовно-комунікативним бар'єром характерні більш високий показник товарищкості, який складає 4,00. На відміну від них, досліджувані із наявним мовно-комунікативним бар'єром мають низький показник, який дорівнює 2,97. Ми можемо припустити, що прагнення дистанціюватись та бути пасивними у процесі соціальної взаємодії може також бути пов'язане із використанням іноземної мови – наявність бар'єру не дає можливості досліджуваним вести ефективну комунікацію із оточуючими за таких умов.

Шкала врівноваженості (VI) дозволяє проаналізувати особливості стійкості досліджуваних до стресу. За результатами дослідження ми також бачимо середні показники за даною шкалою: 4,68 у першій та 4,53 у другій групі, що говорить на користь відносно високої стресостійкості наших досліджуваних.

За допомогою шкали реактивної агресивності (VII) ми маємо можливість оцінити особливості відреагування досліджуваних на різноманітні стресові фактори.

За результатами дослідження в обох діагностичних групах ми бачимо показники у зоні середніх значень, але вони наближаються до нижньої границі шкали: показник першої групи становить 3,71, другої – 3,32. Відтак, ми можемо припустити, що інтенсивність агресивного відреагування у досліджуваних може залежати від інтенсивності дії самого стресового фактору: коли інтенсивність підвищується, так само підвищується і потяг до агресивного відреагування.

Наступна шкала сором'язливості (VIII) дозволяє оцінити особливості готовності досліджуваних проявляти себе у взаємодії з іншими, казати про свої потреби, демонструвати своє емоційне відреагування на різноманітні ситуації. За результатами дослідження ми бачимо, що для досліджуваних без мовно-комунікативного бар'єру характерною ознакою є відсутність проявів сором'язливості, на що вказує результат 2,44. На відміну від них, досліджувані із наявним мовно-комунікативним бар'єром мають вищий показник, а саме 3,68, який може вказувати на наявність тривожності та незручності в деяких ситуаціях. Ми можемо припустити, що такі ситуації можуть бути пов'язані саме із необхідністю використання іноземної мови для спілкування та наявністю бар'єру, який цьому спілкуванню заважає.

За шкалою відкритості (IX) можемо оцінити особливості характеру взаємодії досліджуваних із оточуючими. Нашу увагу відразу привертають високі показники, отримані в обох групах досліджуваних: 9,71 в першій групі та 10,16 в другій. Це може говорити про наших досліджуваних як про відкритих особистостей, які прагнуть встановлювати довірливі стосунки із іншими, мати друзів тощо.

Використання шкали екстраверсії – інтраверсії (X) дозволяє оцінити особистісну спрямованість досліджуваних осіб зрілого віку назовні (екстравертованість) або всередину себе (інтровертованість). За результатами дослідження ми бачимо схильність саме до полюсу екстраверсії, тобто до зовнішньої орієнтації та соціальної активності, відповідні показники за першою та другою групами складають 6,21 та 5,39.

Передостанньою шкалою в нашому огляді є шкала емоційної лабільності (XI), яка дозволяє нам оцінити стійкість емоційного стану досліджуваних щодо

впливу зовнішніх подразників. Ми констатуємо наявність у досліджуваних обох діагностичних груп середніх показників емоційної лабільності, а саме: 4,47 та 4,95 відповідно для першої та другої груп, що відповідає відносній стійкості наших досліджуваних. Проте варто зауважити, що показники наближаються до верхньої границі, а це може бути вказівкою на наявність ряду ситуацій, в яких досліджуваним важко зберігати емоційну стабільність та спокій.

Остання шкала особистісного опитувальника FPI – це шкала маскулінності – фемінінності (XII), яка надає нам змогу оцінити вираженість маскулінних та фемінних рис досліджуваних осіб зрілого віку. За результатами дослідження в обох діагностичних групах було виявлено показники середнього рівня: 4,59 у першій групі та 3,53 у другій групі. По-перше, такий результат може бути свідченням того, що в кожній групі досліджуваних присутні представники і жіночої, і чоловічої статі. По-друге, дані показники можуть говорити про характерне збалансоване поєднання «жіночого» та «чоловічого» у представників обох груп наших досліджуваних.

У відповідності до мети та основного завдання нашої роботи далі ми розглядаємо особистісні характеристики у їх взаємозв'язку з відсутнім та наявним мовно-комунікативним бар'єром досліджуваних осіб зрілого віку. Як ми припускаємо, ті особистісні характеристики, щодо яких будуть виокремлені статистично значущі результати порівняльного аналізу, можуть виступати предикторами прояву мовно-комунікативного бар'єру особистості.

Дані кореляційного зв'язку особистісних характеристик осіб зрілого віку з відсутнім мовно-комунікативним бар'єром

На першому кроці розглянемо взаємозв'язок особистісних характеристик осіб зрілого віку з відсутнім мовно-комунікативним бар'єром, а також полюс його оцінки досліджуваними, вираженість сили та активності у сприйнятті ними цього поняття.

Проведений кореляційний аналіз за коефіцієнтом Ч. Спірмана дозволив нам визначити прямі та зворотні кореляційні зв'язки між особистісними

характеристиками та особливостями сприйняття мовно-комунікативного бар'єру досліджуваними першої групи, в яких означений бар'єр відсутній. Відповідні статистично значущі кореляційні зв'язки надано у Таблиці 3.

Таблиця 3

**Дані кореляційного аналізу особистісних характеристик
та мовно-комунікативного бар'єру у I групі (без МКБ)**

(r)

	Бар'єр	Оцінка	Сила	Активність
Невротичність	0,328*			
Спонтанна агресивність	0,416*			
Відкритість	-0,384*	0,306*	0,484*	

Примітка: * – значущі показники кореляції на рівні $p < 0,05000$

Нами було виявлено пряму кореляцію між мовно-комунікативним бар'єром та показником невротичності ($r = 0,328$ при $p \leq 0,005$), а також спонтанної агресивності ($r = 0,416$ при $p \leq 0,005$). Можемо припустити, що відсутність бар'єру, комфортне самопочуття та впевненість при веденні комунікації іноземною мовою, особливо в умовах проживання за кордоном, опосередковують вищий рівень емоційного спокою, вираженості в своїх діях тощо.

Також було виявлено зворотний кореляційний зв'язок між мовно-комунікативним бар'єром та показником відкритості ($r = -0,384$, при $p \leq 0,005$). Це може свідчити про те, що чим нижче бар'єр у комунікації іноземною мовою, тим більшим є прагнення особистості бути відкритою, встановлювати контакти, ініціювати процес спілкування тощо.

За результатами кореляційного аналізу між особистісними характеристиками та ключовими показниками за методом семантичного диференціалу нами були виявлені показники, які вказують на пряму кореляцію між показниками оцінки та відкритості ($r = 0,306$ при $p \leq 0,005$). Тобто ми можемо припустити, що оцінюючи мовно-комунікативний бар'єр нейтрально, не наділяючи його негативними

характеристиками, досліджувані опосередковують більшу відкритість у спілкуванні, дружелюбність та товариськість.

Також було виявлено пряму кореляцію між показниками сили та відкритості ($r = 0,484$ при $p \leq 0,005$). Тобто вважаючи мовно-комунікативним бар'єр таким, який не має інтенсивного впливу на особистість досліджуваних і, фактично, не може бути їм приписаний, досліджувані опосередковують більшу відкритість у спілкуванні та прагнення встановити якомога більше соціальних контактів.

Дані кореляційного зв'язку особистісних характеристик осіб зрілого віку з наявним мовно-комунікативним бар'єром

Перейдемо до аналізу результатів кореляційного аналізу для другої групи досліджуваних, а отже до визначення особистісних характеристик, які, як ми припускаємо, можуть виступати предикторами наявності мовно-комунікативного бар'єру осіб зрілого віку. Відповідні результати подано у Таблиці 4.

Таблиця 4

Дані кореляційного аналізу особистісних характеристик та мовно-комунікативного бар'єру у II групі (з наявним МКБ)

(r)

	Бар'єр	Оцінка	Сила	Активність
Невротичність				0,531*
Депресивність	0,358*			
Дратівливість	0,478*			
Врівноваженість				0,401*
Реактивна агресивність		0,43*		
Сором'язливість	0,389*	0,474*		
Емоційна лабільність	0,483*	0,338*	0,301*	0,338*

Примітка: * – значущі показники кореляції на рівні $p < 0,05000$

За результатами кореляційного аналізу було виявлено ряд статистично значущих прямих та зворотних кореляційних зв'язків.

Було виявлено пряму кореляцію між мовно-комунікативним бар'єром та показниками емоційної лабільності ($r = 0,483$ при $p \leq 0,005$), дратівливості ($r = 0,478$ при $p \leq 0,005$), сором'язливості ($r = 0,389$ при $p \leq 0,005$) та депресивності ($r = 0,358$ при $p \leq 0,005$).

Ми можемо припустити, що наявність бар'єру при веденні комунікації іноземною мовою, особливо в умовах проживання за кордоном, опосередковує вищий рівень тривожності, пригніченості, викликає неприємні та незручні відчуття, а також сприяє нестабільності емоційного стану досліджуваних.

В ході аналізу результатів кореляційного аналізу між особистісними характеристиками та ключовими показниками за методом семантичного диференціалу, нами було виявлено пряму кореляцію між показниками оцінки та показниками реактивної агресивності ($r = 0,43$ при $p \leq 0,005$), сором'язливості ($r = 0,474$ при $p \leq 0,005$) та емоційної лабільності ($r = 0,338$ при $p \leq 0,005$). Ми можемо припустити, що наявність бар'єру при веденні комунікації іноземною мовою і оцінка його як негативного може зумовлювати імпульсивну, агресивну поведінку, відчуття тривожності, страху, незручності, спричиняти коливання настрою.

Також було виявлено пряму кореляцію між показниками сили та показниками емоційної лабільності ($r = 0,301$ при $p \leq 0,005$). Тобто, оцінюючи мовно-комунікативний бар'єр як інтенсивний фактор впливу на особистість, можемо припустити, що досліджуваний може відчувати різкі зміни настрою, коливання від різко позитивного до різко негативного емоційного стану.

Було виявлено пряму кореляцію між показниками активності та показниками невротичності ($r = 0,531$ при $p \leq 0,005$), врівноваженості ($r = 0,401$ при $p \leq 0,005$) та емоційної лабільності ($r = 0,338$ при $p \leq 0,005$). Ми можемо припустити, що наявність бар'єру при веденні комунікації іноземною мовою і оцінка його як активного, такого, з яким досліджуванним необхідно вступати у взаємодію, наприклад в ситуації спілкуванні, може викликати ряд негативних емоцій: пригнічений стан, відчуття різких змін у настрої тощо. Проте, при цьому це також опосередковує

бажання рівноваги у досліджуваних, прагнення заспокоїтись, прийняти ситуацію та знайти ефективні шляхи вирішення проблем.

Таким чином, у результаті проведення кореляційного аналізу ми можемо констатувати, що дослідницька гіпотеза, яку ми висунули при формулюванні проблематики нашої роботи, була підтверджена наявністю в осіб з проявом мовно-комунікативного бар'єру особистісних характеристик, пов'язаних з емоційними станами та відношенням до інших, а саме: емоційної лабільності, дратівливості, сором'язливості та депресивності.

Після вивчення кореляційних зв'язків ми вважали за доцільне провести також аналіз відмінностей в прояві особистісних характеристик у осіб з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром.

Значущі результати порівняльного аналізу за критерієм Вілкоксона-Манна-Уїтні відображені у Таблиці 5.

Таблиця 5

Результати порівняльного аналізу ключових особистісних характеристик за опитувальником FPI за двома групами досліджуваних

	n I група	n II група	Rank Sum I група	Rank Sum II група	U	p
Товариськість	34	38	1468,5	1159,5	418,5*	0,010284
Маскулінність/ фемінінність	34	38	1419,5	1208,5	467,5*	0,04407

Примітка: * – значущі показники кореляції на рівні $p < 0,05000$

За результатами порівняльного аналізу нами було визначено статично значущий показник відмінностей за шкалою товариськості між двома групами наших досліджуваних ($U = 418,5$, $p = 0,010$). Дані результати вказують на те, що перша група має суттєво вищий рівень товариськості, тобто дружелюбності та прагнення встановлювати соціальні контакти, порівняно з другою групою.

Також, за результатами порівняльного аналізу було визначено статично значущий показник відмінностей за шкалою маскулінності – фемінінності між двома групами досліджуваних нами осіб зрілого віку ($U = 467,5$, $p = 0,044$). Дані результати вказують на те, що в першій групі переважає показник «чоловічого» порівняно з другою групою, що можна пов'язати з присутністю в досліджуваних першої групи незалежно від їхньої статі таких рис, як схильності до домінування, напористості, рішучості та завзятості у спілкуванні англійською мовою.

Висновки до 3-го розділу

За результатами статистичної обробки результатів дослідження щодо зв'язку мовно-комунікативного бар'єру та особистісних характеристик досліджуваних осіб зрілого віку, ми можемо зробити наступні висновки:

1. За результатами проведення суб'єктивного шкалювання нами було виокремлено дві основні вибірки досліджуваних: 47,3% від загальної вибірки досліджуваних за результатами опитування не мають мовно-комунікативного бар'єру та 52,7% від загальної вибірки досліджуваних мають виражений мовно-комунікативний бар'єр.

2. За методом семантичного диференціалу зафіксовано статистичну значущість показника «оцінка», що вказує на більш негативне відношення, а відтак, розуміння деструктивної природи поняття «мовна перешкода в спілкуванні англійською мовою» в групі наших досліджуваних без мовно-комунікативного бар'єру порівняно з групою з наявним мовно-комунікативним бар'єром. Обидві діагностичні групи сприймають дане поняття як непотужне, неактивне, не прагнуть до взаємодії із ним, що можна пояснити ймовірним станом ностальгії, тугою за рідною мовою за умов вимушеного перебування в іншомовному середовищі та необхідності на щоденній основі використовувати іноземну мову.

3. За даними кореляційного аналізу виявлено, що в досліджуваній нами групі осіб без мовно-комунікативного бар'єру в якості предикторів відсутності мовного бар'єру в спілкуванні іноземною мовою виступають врівноваженість, відкритість та емоційна стабільність. На нашу думку, саме вміння володіти собою, готовність до спілкування, спокій та відсутність страху щодо можливих помилок, поганої вимови, невдалого підбора слова чи граматичної конструкції тощо є тими кроками, завдяки яким можна набути впевненість у ситуації іншомовної комунікації.

4. Дані кореляційного аналізу в досліджуваній нами групі осіб з присутнім мовно-комунікативним бар'єром вказали на низку предикторів наявності мовного бар'єру в спілкуванні іноземною мовою, а саме: емоційну лабільність, дратівливість, сором'язливість та депресивність. Ми припускаємо, що схильність до коливань

настрою, нервовість та легка збуджуваність, неготовність особистості казати про свої потреби та проявляти себе у взаємодії з іншими, загальні стани пригніченості та апатії є тими чинниками, які суттєво перешкоджають вправному застосуванню іноземної мови як засобу соціальної взаємодії у ситуації безпосереднього спілкування.

5. За результатами аналізу групових відмінностей в особистісних характеристиках за багатофакторним опитувальником FPI було виявлено, що група досліджуваних з відсутнім мовно-комунікативним бар'єром має значно вищий рівень товариськості, тобто дружелюбності та прагнення встановлювати соціальні контакти у порівнянні з іншою групою. Зафіксовано також, що група досліджуваних нами осіб з відсутнім мовно-комунікативним бар'єром має значно вищий рівень у показниках «чоловічого», що ми пояснюємо схильністю цих досліджуваних незалежно від статі приймати домінуючу позицію у різних життєвих ситуаціях, проявляти напористість, рішучість та завзятість у спілкуванні англійською мовою порівняно з іншою групою наших досліджуваних.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Психологічний бар'єр визначається як внутрішня перешкода, яка заважає людині успішно виконувати певну дію, що проявляється в різних видах діяльності; комунікативний бар'єр як різновид психологічного бар'єру розглядається як перешкода в отриманні інформації учасниками комунікативного процесу, підґрунтям цієї перешкоди можуть виступати певні психологічні особливості.

2. Визначено особистісні характеристики, які можуть виступати в якості предикторів прояву-відсутності мовно-комунікативного бар'єру в досліджуваних нами групах осіб зрілого віку, які під час повномасштабної війни в Україні знайшли притулок за кордоном.

3. Наявність мовно-комунікативного бар'єру співвідноситься з такими особистісними характеристиками як емоційна лабільність, дратівливість, сором'язливість та депресивність. Поясненням цього є притаманні для осіб зрілого віку цієї групи нестабільність настрою, нервовість та легка збуджуваність, неготовність озвучувати свої потреби та проявляти себе у взаємодії, загальна пригніченість та апатія, які можуть перешкоджати ефективній іншомовній комунікації. Означені особистісні характеристики пов'язані з проявами емоційних станів та відношення до інших, що підтверджує висунуту нами гіпотезу.

4. Зафіксовано значно вищий рівень негативної оцінки мовної перешкоди в спілкуванні англійською мовою у осіб зрілого віку досліджуваної нами групи без прояву мовно-комунікативного бар'єру, що ми пояснюємо розумінням деструктивної природи цього явища та необхідністю його позбутися. Врівноваженість, відкритість та емоційна стабільність виступають в якості предикторів відсутності мовно-комунікативного бар'єру, що, на нашу думку, ґрунтується на розвитку вміння володіти собою, готовності до спілкування, набутті емоційного спокою та позбавленні страху щодо можливих помилок, поганої вимови, невдалого підбора слова чи граматичної конструкції тощо.

5. Зафіксовано значущі відмінності в досліджуваних нами групах осіб зрілого віку з наявним та відсутнім мовно-комунікативним бар'єром за характеристиками товарищкості та маскулінності. Значно вищий рівень означених характеристик у наших досліджуваних з відсутнім мовно-комунікативним бар'єром ми пояснюємо прагненням встановлювати соціальні контакти та проявляти напористість, рішучість та завзятість у спілкуванні англійською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войцехівська Н. К. Конфліктний дискурс: структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти. – К.: видавничий дім Д. Бураго, 2018. 404 с.
2. Глазкова І. Я. Комунікативні бар'єри: сутність, причини появи, типологія. Гуманізація навчально-виховного процесу. Вип. IV. Частина I, Слов'янськ. 2011. С. 250-258.
3. Денисенко І. І., Тарасюк А. М. Комунікативно-мовні бар'єри: причини виникнення та техніки їх корекції. Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 20. Т. 2. С. 17-21.
4. Дмитрієва С. М. Психологічні особливості комунікативних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні // Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції/ За ред. Саух І. В. 2010. С. 247-250.
5. Казміренко В. П., Духнович В. М., Осадько О. Ю., Засади когнітивної психології спілкування, монографія, Кіровоград : Імекс, 2013.
6. Козирєв М. П. «Бар'єри педагогічного спілкування», Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологія, Вип. 2, 2013. С.136-146.
7. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини / За ред. І. Я. Коцана. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
8. Луценко, О. Л. (2017). Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI – перевірка валідності та локальна стандартизація. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія (61). С. 49-54.
9. Массанов А. В. Залежність прояву психологічних бар'єрів від інтелектуального розвитку особистості / А. В. Массанов // Наука і освіта. – 2005. – No 5– 6. С. 90-93.
10. Массанов, А. В. Психологічні бар'єри в професійному самовизначенні особистості [Текст] : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Анатолій Вікторович

Массанов; наук. консультант О. Я. Чебикін; ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – Одеса, 2010. 407 с.

11. Массанов А. В. Психологічні бар'єри в діяльності людини / А. В. Массанов // Наука і освіта. 2009. №4. С. 21-26.

12. Психологічний словник / Авт.-уклад. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. / За ред. Побірченко Н. А. Київ : Науковий світ, 2007.

13. Рудакова Т. М. Мовний бар'єр на заняттях з української мови як іноземної: причини виникнення та способи подолання / Т. М. Рудакова // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної (БНАУ, 19 квітня 2019р.). – Біла Церква, 2019. С. 60-61.

14. Словник української мови : у 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд ; [голов. наук. ред. В. М. Русанівський]. – Київ : Наук. думка, 2010. 911 с.

15. Сопілко Н. В. Особливості подолання психологічних бар'єрів у студентів у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Сопілко. – Хмельницький, 2008. 20 с.

16. Федосова Г. Соціально-психологічні умови подолання комунікативних бар'єрів студентської молоді, автор. дис. ... канд. психол. наук., ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Київ, 2007.

17. Фурман А. В., Гірняк А. Н. Міжособистісні стосунки соціального працівника з клієнтом і бар'єри діалогічної взаємодії. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 15–16 берез. 2018 р. Київ. С.222-226.

18. Щербань І. (2020). Подолання комунікативних бар'єрів на заняттях з іноземної мови. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*.

19. Щілінська Г. В. Комунікативні бар'єри у процесі міжкультурної взаємодії студентів та шляхи їх подолання. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2015. Вип.18. С. 50-58.

20. Яковлева Н. В. Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ. 2003. 20 с.
21. Adanlawo, Eyitayo Francis & Reddy, Mike & Rugbeer, Hemduth. (2021). Intercultural Business Communication: The Implications of Language Barriers. *Journal of Education & Psychology*. 58. 6281-6290.
22. Bartee, J. W. Defences, *Psychological Encyclopedia of counseling*. 2008. Vol. 1. P. 554–556.
23. Djafri, F., Wimbarti, S. Measuring foreign language anxiety among learners of different foreign languages: in relation to motivation and perception of teacher's behaviors. *Asian. J. Second. Foreign. Lang. Educ.* 3, 17 (2018).
24. Guilford J. P. *Psychometric Methods*. N. – Y., Toronto, London: McGraw – Hill, 1954.
25. Freud S. *The basic writings of Sigmund Freud* / S. Freud. – New York Modern libr. Cop., 1966. – 1001 p.
26. Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign Language Classroom Anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132. doi:10.1111/j.1540-4781.1986.tb05256.
27. Johnson, J. A. Measuring thirty facets of the Five Factor Model with a 120-item public domain inventory: Development of the IPIP-NEO-120. *Journal of Research in Personality*. Vol. 51, Aug 2014, P. 78-89.
28. Jung C. G. *Archetypes and the collective unconsciousness* / C.G. Jung. – L., 1959.
29. Kelly G. A. *The psychology of personal construct* / A.G. Kelly. – N. Y. : Norton, 1955. – Vol. 1.
30. Lewin K. *The dynamic theory of personality* / K. Lewin. – N.Y. : McGraw Hill, 1935. 286 p.
31. Idrissi, O. (2022). Anxiety as a Psychological Barrier to Students' Speaking Fluency: IELTS as a Case Study. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, 5(12), 111–120. <https://doi.org/10.32996/ijllt.2022.5.12.14>

32. Osgood, C. E., Suci, G. J., & Tannenbaum, P. H. The measurement of meaning. Chicago: University of Illinois Press, 1957.
33. Schmidt, R. (1992). Psychological Mechanisms Underlying Second Language Fluency. *Studies in Second Language Acquisition*, 14(04), 357.
34. Sternberg, R. J. (1985). *Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence*. Cambridge University Press.
35. Teimouri, Y., Goetze, J., & Plonsky, L. (2019). Second language anxiety and achievement: a meta-analysis. *Studies in Second Language Acquisition*, 41(2), 363-387.

АНОТАЦІЯ

Харакоз Яніна Сергіївна. С. Особистісні характеристики як предиктори прояву мовно-комунікативного бар'єру. – Кваліфікаційна робота.

У кваліфікаційній роботі розглядається проблема прояву мовно-комунікативного бар'єру особистості як різновиду психологічного бар'єру в контексті особистісних характеристик, які можуть виступати в якості його предикторів. За результатами проведеного емпіричного дослідження було визначено, що особистісні характеристики, які пов'язані з різними емоційними станами та ставленням до інших, виступають в якості предикторів прояву або відсутності мовно-комунікативного бар'єру. Досліджуваним особам зрілого віку з наявним мовно-комунікативним бар'єром властиві емоційна лабільність, дратівливість, сором'язливість та депресивність. Визначені характеристики, на нашу думку, можуть виступати в якості предикторів прояву мовно-комунікативного бар'єру. Для досліджуваних осіб зрілого віку з відсутнім мовно-комунікативним бар'єром характерними є врівноваженість, відкритість та емоційна стабільність. Розвиток цих рис особистості може слугувати орієнтиром для розробки практичних рекомендацій для подолання мовно-комунікативного бар'єру при спілкуванні іноземною мовою.

Ключові слова: психологічний бар'єр, мовно-комунікативний бар'єр, особистісні характеристики, особистість, зрілий вік.

ANNOTATION

Yanina Kharakoz. Personality characteristics as predictors of the language and communication barrier manifestation. – Qualification paper.

The qualification paper explores the issue of the manifestation of the language and communication barrier of personality as a type of psychological barrier in the context of personal characteristics that can act as its predictors. The results of the conducted empirical study revealed that personal characteristics related to different emotional states and attitudes towards others serve as predictors of the manifestation or absence of the language and communication barrier. Mature individuals with existing language and communication barrier exhibit emotional lability, irritability, shyness, and depression. The identified characteristics, in our opinion, can act as predictors of the language and communication barrier manifestation. For mature individuals without language and communication barrier, characteristics such as inner balance, openness, and emotional stability are typical. The development of these personality traits can serve as a guide for preparing practical recommendations to overcome the language and communication barrier in foreign language communication.

Keywords: psychological barrier, language and communication barrier, personal characteristics, personality, mature age.